

Foglalkozása „Réz Pál”

–Nyolc éve májusban hunyt el az aradi származású irodalmi kiválóság–

A 2015-ben megjelent Bokáig pezsgőben című memoár kötetének bevezetőjében olvasható róla ez a nagyon találó meghatározás, hiszen nagyon egyéni módon volt egyszemélyben műfordító, kritikus, irodalomtörténész, szerkesztő, emellett kiváló előadó, aki remek történeteivel, anekdotáival elvarázsolta környezetét.

Réz Pál (1930–2016) Aradon született, szintén kötődik a városhoz családjának másik két nevezetes tagja, az orvos-író apa Raffy Ádám (1898–1961) és a szintén itt született bátyja, Réz Ádám (1926–1978) irodalomtörténész, műfordító is. Családjuk története egyébként sem mindennapi, mert –bár belesodrótak a 20. század szörnyűségeibe –, velük nem történtek végzetes tragédiák.

A családtörténetből következnek most néhány talán kevésbé ismert epizód némi aradi vonatkozással – főként az első mondatban említett könyv alapján.

A família eredetéről Réz Pál így mesél: „Apai ágamról annyit tudok, hogy a dédnagyapám mézeskalács-készítő és -árus volt (...), állítólag szegény ember (...). Egyébként Kupfernek hívták, ami németül rezet jelent, úgyhogy ebből magyarosítottam én és a bátyám Rézre (...). Nagyapám már jobb módú, fakereskedő volt Székelyhídon. Őt sem ismertem, nagyon fiatalon meghalt, de nagyanyám sokáig élt. (...) A nyarakat nála töltöttem általában. (...) Őrá már jól emlékszem, nagyon szigorú néni volt, mindig feketében járt a férje halála után, fekete, flitteres főköttöt viselt. Rettentő szigorú volt, és nagyon takarékos is. Egyszer kaptam tőle tíz lejt, ugye román világ volt Erdélyben, amit azzal adott

ide, hogy itt van, fiam, tíz lej, aztán el ne költsd. Hát akkor mit csináljak veled, nagymama? Miért tetszett ideadni a pénzt?”

A bihari származású édesapa Kupfer Miksa néven született. Nagyváradon érettségizett az első világháború idején, Budapesten kezdett orvosnak tanulni, de –a közbejött impérium váltás után– 1920-ban Kolozsváron szerzett diplomát, mert szüleitől, szülőföldjétől nem akart elszakadni. Aztán a németországi orvosi gyakorlat– és a Budapesten kötött házasság után úgy látszik, Arad ígéretesnek látszott a számára, mert jól képzett nőgyógyászként és friss házasként 1925-től az aradi már akkor híres Pozsgai-szanatóriumot választotta munkahelyül (az egyik testvére is idejött orvosnak). Innen küldte tudományos cikkeit hol németül, hol magyarul különböző orvosi szakfolyóiratokba, és emellett ékes magyarsággal regényeket írt. Szellemi hagyatékán a szépirodalom és az orvosi szaktudomány egyaránt osztozkodik. (Életéről Szállási Árpád írt részletesebb ismertetőt.) Regényeit Raffy Ádámként publikálta, ezen a néven válik ismert íróvá, később már csak ezt használja. Első regényét, amely 1936-ban Budapesten *A máglya* címen jelent meg, Aradon írta. Ez a tragikus sorsú csillagászról, Giordano Bruno-ról szól, akinek sorsa nagyon érdekelhette, mert az ötvenes évek végén egy másik műve is született róla *Ha Giordano Bruno naplót írt volna* címmel (1957).

A család több mint tíz évet élt Aradon, a fiúk itt születtek, itt kezdték az iskolát, az itt töltött évek néhány emléke felvillan Pál visszaemlékezéseiben is: „Aradról valók az első gyerekkori emlékeim, ott laktunk a Maros partján, ami egy nagyon szép, széles folyó. Emlékszem, a hegyekből jöttek le nagy tutajokkal a mócok, hozták az almát. Ezek a tutajok nagy, hosszú fatörzsekből voltak, és nem volt szélük, ugye, és tele voltak szép piros almával. Furcsa, vad és kedves emberek voltak a mócok, kikötöttek, ahol akartak, s ott árulták a Maros parton az almát nagy kosarakban, néha föl lehetett menni a tutajra.” (...) Én kiskorom-

ban gyerekparalízist kaptam, úgyhogy sok baj volt velem. Nagyon beteg voltam az elején, kemény betegség volt, és valóban sok fájdalommal járt (...). Mikor a járvány jelentkezett Aradon, akkor apám megfogott, és kivitt Gyorokra, Aradtól nem messze egy szőlőbe, hogy oda nem fog utánam jönni a bacilus. Na, én ott kaptam meg, pont, ahogy abban a keleti mesében szerepel, hogy elmenekül valaki a halál elől, és a halál ott várja már a városban, ahova menekül” (Pál a betegség következményeként egész életére nehéz mozgású maradt, járni csak bottal tudott).

Családostul 1938-ban költöznek Nagyváradra. (Csak érdekességképpen a jómódú nőgyógyász- édesapa itt Brüll Adél (Ady Lédája) szüleinek elegáns házát vette meg). Pál nyolc éves ekkor, később a híres nagyváradi premontrei gimnáziumban tanul. (Nagyváradon az édesapa – az orvosi munka mellett – tovább folytatja a sokoldalú írói munkát. 1939-ben jelenik meg legismertebb regénye, a *Heródes*, amelynek külön érdekessége, hogy nem a közismert keresztény szemlélet alapján ábrázolja a torzlelkű despotát, hanem úgy, ahogyan a zsidók láthatták. A regény azóta több kiadást ért meg, legutóbb 1986-ban adták ki újra).

A család a város „felső köreibe” tartozik, házuk találkozó helye az ottani értelmiségnek 1944-ig. Ekkor a Nagyváradon is életbe lépő zsidótörvények okán az egész családot a helyi gettóba telepítik, ahonnan– az édesapa ügyeskedése és baráti támogatás révén még időben a deportálás előtt megszöknek, majd– kalandos úton, jó szándékú magyar segítséggel– átjutnak a határon a királyi Romániába. Itt úgy alakul, hogy román tiszt vesz nekik jegyet a jó messzire, Târgu Jiuba menő vonatra, azért oda, mert ott volt a legnagyobb internáló tábor Romániában. Az ottani nagy tömegben aztán sikerül eltűnniük a szem elől. (A visszaemlékezés szerint az édesapa Váradon elvből nem tanulta meg az ál-

lam nyelvét, ekkor románul– jó nyelvézéke okán– csak az alig 14 éves Pál tudott, így a tiszttel ő értekezett).

Az 1944. augusztus 23-i román fordulat után innen szabadulva Bukarestbe mennek, a háború utáni nehéz gazdasági helyzetben nőgyógyászként az édesapa csak ott lát lehetőséget a megélhetésre. Végül 1947-ben sikerül visszatelepülniök Budapestre.

Ádám ez idő tájt nincs velük, ő a pápai bencéseknel végezte a középiskolát, majd Budapestre ment volna egyetemre, innen deportálják. A bori munkatáborba jut, ugyanoda, ahova Radnóti Miklós, de őt nem sorolják be az 1944 őszi „erőltetett menetbe”. Mint közismert, Radnóti valósággal „kiharcolta” az útnak indítását, mert a lágerben mindenki úgy tudta, aki helyben marad, azt lemészárolják, de–mint tudjuk– nem így történik, a tábort a szerb partizánok felszabadítják. Ádám lelkesen beáll közéjük, „így aztán megtapasztalta testközelből, hogy azok mit művelnek nem kevésbé vadállati módon, mint korábbi fogva tartói.” (Onagy Zoltán írt erről 2011-ben, az Irodalmi Jelenben megjelent írásában.)

Visszakerülve a magyar fővárosba Ádám a budapesti egyetemen, francia–angol szakon tanul, 1951-ben szerez tanári diplomát. Pál életútja azonban kicsit bonyolultabban alakul. Ő is a bölcsészkaron magyar-francia szakos Eötvös-kollégista (tanára és későbbi jó barátja a neves professzor, Gyergyai Albert), de 1948-ban, a nagy „kommunista tisztogatás” idején Révai József határozott utasítására tizenegy kollégistát kizártak, ezek között volt ő is (és rajta kívül többek között Hankiss Elemér, Lator László, Németh G. Béla.). Így tanulmányait esti tagozaton folytatja, itt is államvizsgázik 1954-ben, és közben dolgozik. 1951-től nyelvtudása, műveltsége okán a nem sokkal azelőtt létrejött Szépirodalmi Könyvkiadó alkalmazza szerkesztőnek. Ezzel kezdődik el az életében az iroda-

lom megszállott szolgálata, amelyet szinte élete végéig szívvel –lélekkel, olykor humorral tarkítva végez– szinte élete égéig. A Kiadónál szerkeszt, elő –és utószót, fülszöveget, ajánlót ír, kiadás-sorozatokat szervez. Főművének a Kosztolányi-kiadás megszerkesztését tekintik, ez 22 kötetben 1969-től 1975-ig jelent meg folyamatosan. De sajtó alá rendezte Déry Tibor, Ottlik Géza, Örkény István, Vas István, Tersánszky Józsi Jenő műveit is. Egy érdekesség, hogy az ő „gondozásában” 1975-ben jelenik meg először Kertész Imre később Nobel-díjjal jutalmazott *Sorstalanság* című regénye, de akkor, a hetvenes években a kiadás visszhangtalan maradt. Irodalomtörténeti tanulmányai, kritikái is megjelennek, első sorban a 19-20. századi francia és magyar szépirodalommal illetve a kortárs alkotók műveivel kapcsolatban. Emellett műfordítással foglalkozik főként franciából illetve németből és románból fordít.

Magánéletét eközben boldog házasságban éli Pallos Klárával (1929–1984), akivel 1953 januárjában házasodott össze, három gyermeket nevelnek. Felesége korai elhunytá nagy csapás számára, a veszteséget élete végéig nem tudta kiheverni. Hasonlóképpen lesújtja testvére, Ádám 1978-ban bekövetkezett halála. Szeretett bátyjának emlékére annak özvegyével, Székács Verával 2007-ben adott ki gyűjteményes kötetet *Carmen, Švejk és az égi kártyaparti – Réz Ádám emlékezete* címmel.

A Szépirodalmi Könyvkiadónak 40 évig volt lelkes munkatársa, innen 1990-ben „nyugdíjazta magát,” de a munkát nem hagyja abba, Jászai Mari téri lakásán már egy évvel előbb 1989-ben író társával létrehozták a rendszerváltó évek talán legrangosabb irodalmi folyóiratát, a *Holmit*, amelyben a művek közlésekor csak a minőség számított, függetlenül attól, hogy a szerző jobb vagy

baloldali. A lap 2014-ben szűnt meg, mikor Réz Pál megromlott látása már nem tette lehetővé számára a szerkesztést, íróársai között pedig nem akadt senki olyan, aki a munka folytatását az ő színvonalán el merete volna vállalni.

Legutolsó műve memoár kötet, amely 2015 szeptemberében jelent meg a Magvető Kiadó *Tények és Tanúk* sorozatában *Bokáig pezsgőben* címmel. Ez szerkesztett, kibővített változata a Party Nagy Lajos íróval 1992-ben készített rádióinterjúnak fényképekkel, könyvdedikációkkal kiegészítve. A könyv sokkal több mint egy élet- és pályarajz, Réz Pál, miközben élete eseményeiről mesél, sok történettel, anekdotával fűszerezve hozza életközelségbe egykori barátait, író-társait– többek között Déry Tibort, Németh Lászlót, Illyés Gyulát, Tamási Áront, Szabó Lőrincet, Csurka Istvánt, Petri Györgyöt. (A furcsa cím nem valami lármás mulatságra utal, bokáig pezsgőbe kamaszkorában kerül saját lakásuk egykori konyhájában, ahol ő maga vagdossa a padlóhoz tehetetlen dühvel egyenként a pezsgősüvegeket, mikor a családot Nagyváradon a gettóba viszik.)

Réz Pál életműve nagyon gazdag, számokkal érzékeltetve hosszú élete során szerkesztőként, irodalomtörténészként, kritikusként, műfordítóként 300-nál több szerzővel foglalkozott, és több mint 50 művet fordított magyarra, főleg franciából, de németből és románból is, többek között Voltaire, Balzac, Baudelaire, Sartre, Kundera, George Călinescu, Cezer Petrescu műveit.

Élete utolsó éveire Réz Pál íróként „kiszorult” az irodalomból, s lassan a köztudatból is, de életműve nem felejtődött el. „A Kosztolányi-kiadás, amire a fél élete ráment, mért tűnt volna el? Sőt, hál'Istennek még folytatják is – írja egykori íróársra, közeli barátja, Závada Pál –, és a Voltaire-könyv, az Apollinaire-, a Proust- és a Szomory-kötet meg a *Kulcsok és kérdőjelek*, meg a lefordított, megszerkesztett könyvek gerinc-folyóméterszámra, a Gide, a Renan, a Semprún, a Vernék és a Kunderák (...) is megmaradnak!”

–akkor is, ha már nem tudják, ki volt Réz Pál. A Bokáig pezsgőben pedig napjainkban is tanulságos és szórakoztató olvasmány.

Piroska Katalin

Szövétnék; 2024. május